

„Az emberek általában nem akarnak meghalni...” – Búcsú Ormos Máriától

138

„Az emberek általában nem akarnak meghalni, és ezért nem véletlen, hogy vigaszként felépítették a túlvilág ilyen vagy olyan képét. [...] Nekem nincs e vigaszokban részem. Be kell érnem azzal, hogy »ennyi volt«, és csak saját magammal tudok elszámolni, hogy vajon ezt az »ennyit« hogyan használtam fel. Felhozhatom védelemként, hogy nem maradtam magamra, mert van két gyerekem, négy unokám, négy dédunokám, és java részük körülöttem és segítségemre van. Más kérdés, hogy ezt vajon ők miként könyvelik el. Az életem tele volt reményekkel, mérsékelt sikerekkel, valamint a reményekhez mérten súlyos csalódásokkal. Volt benne tévedés és rossz, elhibázott lépés is. Mit mondhatok egyáltalán? Talán annyit, hogy az örökbe kapott adottságokat legalább igyekeztem hasznosítani. Jelent-e mindez valódi hasznot, azt csak mások tudják megmondani” – Ormos Mária fogalmazott így 2017-ben közzétett visszaemlékezéseiben, a kilencedik X-hez közeledve már nyilvánvalóan a számadás szándékával is.

1930-ban született Debrecenben – ugyancsak saját szavait idézve „etnikai eredet és vallás szerint zavaros”, ám kétségkívül középosztályi „civis” családban. Ugyanott érettségizett az egyik apácák által felügyelt leánygimnáziumban, majd szerzett

magyar–történelem szakos tanári diplomát 1952-ben. Történésznek készült, és úgy tűnt, hogy pályája töretlen lesz. Szabó István, a debreceni egyetem történelem tanszékének vezetője, a neves agrártörténész tehetségesnek találta, és már végzős hallgatóként óraadással bízta meg. 1952–53-ban alma matere, 1953 és 1956 között a Szegedi Tudományegyetem történeti tanszékeinek tanársegéde, majd adjunktusa volt. A történelem azonban – mint oly sok kortársa esetében – közbeszólt: 1956 az ő felfelé ívelő karrierjét is megtörte. 1957-ben fegyelmi úton elbocsátották, ami után levéltári segédmunkásként, majd általános iskolai nevelőként kereste kenyerét. 1960-ban az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségébe került szerkesztőnek. A kutatói pályára – a nevezetes „három T” jegyében – 1963-ban térhetett vissza. Az MTA Történettudományi Intézete fogadta be, amely akkor és a későbbiekben is számos ellenzéki-ségéről ismert történésznek nyújtott menedéket. Letöltve börtönéveit, Kosáry Domokos éppúgy ide került, mint Litván György vagy a még fiatalabbak közül Szabó Miklós, a demokratikus ellenzék ismert alakja, 1988-ban az SZDSZ egyik alapítója.

Ormos Mária 1984-ig dolgozott a ma már legendás Úri utcában. Kutatási területe a két világháború között

ti európai történelem volt. E témakörön belül fél tucat könyvet és több tucat tanulmányt publikált. Könyvei közül tudományos szempontból kiemelkedik a Franciaország 1931 és 1936 közötti kelet-európai politikájával foglalkozó nagymonográfiája (1969) és Trianon-értelmezése (1983). Az utóbbi (*Padovától Trianonig*) az 1920-as trianoni békeszerződés diplomáciai hátterét világította meg döntően francia levéltári források alapján. Több évtizedes hallgatás után ez volt az első olyan munka, amely a magyar történelem sorsfordító eseményéről szakszerűen, kiterjedt forrásanyagra támaszkodva és tudóshoz méltó elfogulatlansággal szólt.

Eredményekben gazdag kutatótevékenységét Ormos Mária az 1980-as évek első felétől egyetemi munkával párosította. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem újonnan alakult Történeti Intézetének előbb másodállású, majd 1984-ben főállású professzora lett. Ugyanebben az évben az egyetem rektorává is megválasztották, amely tisztséget három ciklusban, 1992-ig töltötte be. E minőségében nemcsak az egyetemi szintű történelem szak koncepcióját dolgozta ki, hanem a pécsi egyetem átszervezését és működésének modernizálását is irányította. Kimagasló színvonalú előadásaival és szemináriumaival százak és százak érdeklődését keltette fel a 19–20. századi magyar és európai történelem iránt.

1993-tól elsősorban az egyetem történettudományi doktori iskolájának a megszervezésével, majd mintegy két évtizeden át magas színvonalú működtetésével foglalkozott. A doktori iskola tematiká-

jának középpontjában Európa és a magyarság 18–20. századi története állt. Doktori kurzusaira nemcsak a helyi egyetem végzős hallgatói közül jelentkeztek sokan, hanem a határon túli magyarok köréből is. Ormos Máriának Újvidéken éppúgy vannak tanítványai, mint Kolozsvárott. És a magyarok mellett persze mindig felbukkant egy-egy afrikai, francia vagy japán diák is. A doktori iskola vezetőjeként Ormos Mária kezdeményezte a *Kutatási Füzetek* című kiadványsorozat megjelentetését. A mostanáig mintegy kéttucatnyi kötetben közel száz közlemény jelent meg PhD-hallgatók és csaknem ugyanennyi a pécsi oktatók tollából. A humboldti modellnek megfelelően és valószínűleg saját ifjúkorára is emlékezve a legtehetségesebb doktoranduszokat Ormos bevonta az oktatómunkába és az általa irányított kutatásokba is.

Valóságos csoda, de mégis tény: a vezetői és iskolateremtői tevékenység mellett Ormos Máriának továbbra is maradt ideje és energiája a kutatásra. Az elmúlt évtizedekben két-három évenként jelentkezett egy-egy újabb könyvvel. Ezek között akad elmélyült kutatáson alapuló szakmonográfia és forráskiadvány, tankönyv és oldott stílusban írott, a szélesebb olvasóközönségnek szánt ismeretterjesztő jellegű munka egyaránt. Legnagyobb sikerét valószínűleg Hitler-életrajzával aratta, amely 1993 és 1997 között háromszor jelent meg, negyedszer pedig 2018-ban, a Kossuth Könyvkiadó által indított életműsorozatának első köteteként. Valószínűleg sokan ismerik az ugyancsak több kiadást megért Mussolini-biográfiáját is, míg a Horthy-korszak szakkutatói a *Francia*

diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéhez című – franciául és magyarul egyaránt kiadott – többrészes iratpublikációját forgathatják nagy haszonnal. Mindezek mellett elkészítette Magyarország 1914 és 1945 közötti történetének tankönyvszerű összegzését és – munkatársával, Majoros Istvánnal közösen – a 19–20. századi nemzetközi kapcsolatok ugyancsak tankönyvként használható összefoglalását. Kozma Miklósról, a két világháború közötti Magyarország egyik „szürke eminenciásáról” írott biográfiájával (*Egy médiavevő*, 2000) és a Tanácsköztársaság népbiztosáról, Ágoston Péterről közzétett életrajzával (*A katedrától a halálsorig*, 2011) visszatért a konkrét történeti problémákhoz és egyben a levéltári forrásokhoz.

Majd ismét nagyobb perspektívájú témák következtek. Ha valaki Ormos Mária történetírói ars poeticájára, az emberiség és a magyarság 20. századi történelmének kulcskérdéseiről alkotott véleményére, valamint történetpolitikai gondolataira kíváncsi, leghelyesebb, ha 2005-ös kötetét (*A történelem vonatán*) veszi kézbe. Ez bizonyos értelemben egész addigi életművének elvi, metodológiai összegzése. Magánéletéről, szocializációjáról, eredményeiről és kudarcairól pedig a fentebb már idé-

zett 2017-es memoár, a *Remények és csalódások* tudósít.

Eredményeiről szívesen és sokszor számolt be napi- és hetilapokban, valamint a rádió hallgatóinak és a televízió nézőinek. Olvasói, hallgatói és nézői szerették, mert a legnyolultabb történeti problémákat is képes volt világosan és közérthetően összefoglalni. Tévés szereplései közül különösen emlékezetesek a Bokor Péter és Hanák Gábor által jegyzett *Századunk* című sorozatnak adott interjúi, valamint a Mindentudás Egyetemén tartott 2003-as előadása (*Van-e történelem?*).

Munkásságát a hazai tudományosság is nagyra értékelte. A Magyar Tudomány Akadémia levelező tagjává 1987-ben, rendes tagjává 1993-ban választották. 2002 és 2005 között az MTA II. Osztályának elnöke volt. Számos díja közül kiemelkedik az Akadémiai Díj (1984), a Széchenyi-díj (1995), a Hazám-díj (2003) és a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal (2008). Az utóbbi évtizedben nem részesült elismerésben.

Betegágán is dolgozott. Szíve a *Padovától Trianonig* című munkája új kiadásának javítgatása közben szűnt meg dobogni 2019. december 8-án. Sokunknak fog hiányozni.